

УДК 373.2:159.9-048.66

ЮЛІЯ ЛЮЛЬЧУК, старший викладач кафедри педагогіки та психології, Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна  
ORCID ID: 0009-0002-1957-3426  
y.liulchuk@ifoiippo.org.ua

## ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

YULIYA LIULCHUK, Senior Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology, Ivano-Frankivsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine

## PSYCHOLOGICAL SAFETY OF PARTICIPANTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRESCHOOL EDUCATION IN WAR CONDITIONS

У статті акцентовано на значенні психологічної безпеки учасників освітнього процесу закладів дошкільної освіти в умовах війни. Обґрунтовано, що психологічна безпека педагога є передумовою безпечного емоційного середовища для дітей. Розкривається взаємозв'язок психологічної безпеки педагога та дитини в закладі дошкільної освіти (ЗДО) в умовах війни. Запропоновано опитувальник, який спрямований на діагностику відчуття психологічної безпеки у педагогів ЗДО. У ньому передбачені наступні аспекти: компетентність ненасильницького спілкування педагога ЗДО з дітьми, рівень емоційного стану педагогів і ризик емоційного та професійного вигорання, задоволеності професійною діяльністю.

**Ключові слова:** безпечне середовище, психологічне безпечне середовище, ненасильницьке спілкування, психологічне благополуччя, професійне вигорання, емоційне вигорання, адаптованість, ресурсність, емоційна стійкість, толерантність.

**Summary.** The article emphasizes the importance of psychological safety of participants in the educational process of preschool education in war conditions. It is substantiated that the psychological safety of the teacher is a prerequisite for a safe emotional environment for children. The

relationship between the psychological safety of the teacher and the child in a preschool educational institution (PSE) in war conditions is revealed. A questionnaire is proposed that is aimed at diagnosing the feeling of psychological safety in PSE teachers, including the following aspects: the competence of non-violent communication of the PSE teacher with children, the level of the emotional state of teachers and the risk of emotional and professional burnout, satisfaction with professional activities

**Key words:** safe environment, psychological safe environment, nonviolent communication, psychological well-being, professional burnout, emotional burnout, adaptability, resourcefulness, emotional stability, tolerance.

**Мета:** розкрити та проаналізувати особливості безпечного середовища (психологічний аспект) у закладі дошкільної освіти в умовах війни.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** У сучасних умовах, у яких здійснюється освіта в Україні загалом і дошкільна зокрема, рівень стресу невпинно зростає: повітряні тривоги, очікування рідних і близьких з війни, втрати. Цей вплив має негативний наслідок як для дітей, так і педагогів: підвищення рівня стресу, тривоги, занепокоєння, страху. Створення безпечного і стабільного середовища надзвичайно важливе для

комфортного перебування учасників освітнього середовища (педагогів, дітей, батьків). Безпека є необхідною для особистості, а особливо в умовах війни пріоритетна разом з іншими базовими потребами – їжа, сон. Вона не може зосереджувати увагу на любові, самореалізації, самоактуалізації, якщо не задоволені базові потреби. Особливо це стосується дітей дошкільного віку, у яких ще не сформована критичність мислення, і вони більшою мірою орієнтуються на поведінку близьких дорослих. "Діти нас не чують, діти нас бачать", і навіть на фізіологічному рівні потребують поруч "безпечного дорослого". Тому емоційно стабільний, безпечний педагог закладу дошкільної освіти відіграє важливу роль у формуванні гармонійної особистості. Імовірно, що підвищення стресостійкості, резильєнтності в педагогів допоможе сформувати довіру і підвищити впевненість у дітей дошкільного віку. Тому окреслена тема надто актуальна на даний час для розвитку дошкільної освіти.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Безпечне освітнє середовище в ЗДО (психологічна та соціальна складова) розглядали українські науковці О. Косенчук, О. Стягунова, І. Бондарчук, Н. Гагаріна, О. Кудлай, Т. Гурковська. Також системні дослідження впливу війни на психічне здоров'я дітей та дорослих здійснювали С. Максименко, Л. Дзюбко, В. Бучма (Инсти-

тут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). Інститутом проблем виховання НАПН України розробляються методики освітнього процесу в ЗДО в умовах воєнного стану. М. Слюсаревський вивчає аспекти людини під час суспільних криз (Інститут соціальної та політичної психології НАПН України); С. Ройз займається розробленням практик. Над цією проблемою також працюють міжнародні проєкти та фундації ЮНІСЕФ (UNICEF); Save the children як фокусується на емоційній підтримці та розвитку дошкільнят під час війни.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Наукові та практичні дослідження свідчать, що психоемоційний стан педагога є одним з ключових чинників формування безпечного освітнього середовища. Емоційно виснажений педагог обмежений у можливостях забезпечення підтримувальної взаємодії з дітьми, що, у свою чергу, негативно позначається на їхньому психоемоційному стані. Таким чином, психологічна безпека дитини не може розглядатися ізольовано від психологічної безпеки дорослого, котрий з нею взаємодіє. Емоційно стабільний педагог, котрий володіє навичками ненасильницького спілкування, буде реагувати на потреби дитини, "безпечний і передбачувальний" у своїх емоційних проявах, створить атмосферу довіри та прийняття. Діти орієнтуються на поведінку близьких дорослих, відтворюють модель поведінки дорослого ("спокійний педагог – спокійна дитина"). Педагог закладу дошкільної освіти є близьким дорослим, з котрим дитина проводить багато часу.

Потреба в безпеці – базова потреба особистості. Відомий психолог Абрахам Маслоу, котрий є представником гуманістичної психології, запропонував ієрархію потреб, вважаючи, що потреби людини мають ієрархічну структуру:

1) фізіологічні потреби (потреби найнижчого рівня) пов'язані із самим виживанням людини. Це потреби в їжі, воді, захисті, відпочинку, сексуальні потреби;

2) потреби в безпеці охоплюють потреби в захисті від фізичних, соці-

альних, економічних, правових, психологічних та інших небезпек з боку навколишнього світу і впевненість у тому, що фізіологічні потреби будуть задовольнятися в майбутньому. У їх основі лежить бажання стабільності, захисту від зовнішніх загроз (ми ставимо сигналізацію в будинку, шукаємо стабільну роботу, обираємо для життя більш безпечне місце, дотримуємося соціальної дистанції під час епідемії тощо). Людина, котра відчуває небезпеку або живе в очікуванні небезпеки, змінює свою філософію цінностей і філософію майбутнього, розглядає все, що відбувається з нею крізь призму потреби в безпеці. В екстремальних ситуаціях, коли на перший план виходить необхідність виживання і прагнення безпеки, людина не думає більше ні про що;

3) соціальні потреби (потреби в належності, дружбі, любові) об'єднують почуття належності до чого-небудь або кого-небудь, підтримки;

4) потреби в повазі – це потреби в особистих досягненнях, компетентності, повазі з боку оточення, визнанні;

5) потреби в самовираженні, самореалізації – потреби в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні як особистості (Alexander, 1990).

Отже, потреба в безпеці належить до базових потреб, оскільки захищає від різного роду небезпек – фізичних, соціальних, психологічних тощо. Коли задоволені нижчі рівні ієрархії потреб, тоді можна говорити про інші потреби. І чим старшою дитина стає, тим запити її збільшуються, з'являються нові потреби в дружбі, повазі, самовираженні.

Протилежністю психологічної безпеки є психологічне насильство, що у процесі взаємодії здійснюється чи то у формі тролінгу, чи третирування, чи цькування і т. ін., стає тим джерелом психотравми, що впливає і на того, хто зазнає насильства, і на його найближче оточення (Alexander, 1990). Дитині не обов'язково зазнавати насильства безпосередньо, щоб бути травмованою, інколи вона може стати свідком і отримати психотравму на все життя. Тому забезпечення безпеки в закладі дош-

кільної освіти – пріоритетне завдання сучасної освіти.

Таким чином, необхідно дати визначення безпечного освітнього середовища. На думку українських науковців, безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, у якому: наявні безпечні умови виховання, навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному добробуту здобувачів освіти, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу (Цюман, Бойчук, 2018). Створюючи безпечне освітнє середовище, необхідно акцентувати на безпечній поведінці як дитини, так і дорослого.

Роботу із забезпечення безпечного середовища необхідно здійснювати систематично. Отже, безпечне освітнє середовище – це створення умов у закладі дошкільної освіти, що внеможливіє заподіяння освітньому процесу фізичної, майнової, психологічної шкоди та забезпечує психологічну безпеку і благополуччя, емоційний комфорт. Воно вміщує такі компоненти: відсутність страху – дитина не боїться йти в садочок, проявляти свої емоції, відчуває підтримку дорослого; екологічна взаємодія з вихователем – спілкування учасників освітнього процесу на засадах партнерства і гуманізму; ненасильницьке спілкування – формування у дітей та дорослих навичок розв'язання конфліктів без агресії; психологічна безпека педагога – педагог, котрий вигорів емоційно чи професійно, є загрозою для психологічної безпеки дітей; формування навичок саморегуляції та пошуків ресурсів у педагогів.

Загрозою психологічної безпеки буде і відсутність задоволеності основними характеристиками процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища, оскільки саме в ньому містяться можливості й умови, які забезпечують особистісний розвиток. Емпіричними проявами слугують емоційний комфорт, можливість висловити свою думку, поважливе

ставлення до себе, збереження власної гідності, можливість звернутися за допомогою, урахування особистих проблем і труднощів, допомога у виборі власного рішення. Критерієм психологічної безпеки освітнього середовища є рівень задоволеності основними характеристиками процесу взаємодії (Цюман, Бойчук, 2018).

Тому, на нашу думку, актуально бачиться діагностика психологічної безпеки в педагогів ЗДО. Саме вона дозволяє здійснити психодіагностику: компетентності ненасильницького спілкування педагога ЗДО з дітьми, рівня емоційного стану педагогів і ризику емоційного вигорання, задоволеності професійною діяльністю та професійної підтримки фахівців-психологів, оскільки планується надавати психологічну підтримку та консультації педагогам ЗДО.

Пропонуємо ознайомитись з розробленим нами опитувальником для педагогів.

### **Психологічна безпека педагогів**

Опитування є анонімним. Отримані результати будуть використані з метою покращення психологічного клімату та умов професійної діяльності.

#### *I. Обізнаність і практики ненасильницького спілкування*

Рекомендована шкала відповідей:

- 1 – ніколи/зовсім не згоден(на)
- 2 – рідко
- 3 – інколи
- 4 – часто
- 5 – завжди/повністю згоден(на)

1. Я добре розумію, що таке психологічна безпека дитини у ЗДО.

2. Я знаю основні принципи ненасильницького спілкування.

3. У своїй роботі я намагаюся говорити з дітьми без крику, приниження та погроз.

4. Я вмію коректно встановлювати межі, не травмуючи дитину емоційно.

5. У складних ситуаціях я намагаюся спершу зрозуміти причину поведінки дитини, а не одразу її зупиняти.

6. Я використовую "Я-повідомлення" у спілкуванні з дітьми та колегами.

7. Я відчуваю підтримку з боку колег у питаннях безпечної комуні-

кації.

8. У нашому колективі прийнято вирішувати конфлікти без агресії та звинувачень.

#### *II. Емоційний стан і ризик емоційного вигорання*

9. Наприкінці робочого дня я відчуваю сильну емоційну втому.

10. Я помічаю у себе зниження інтересу або радості від роботи.

11. Мені складно відновлюватися після напруженого робочого дня.

12. Останнім часом я частіше відчуваю роздратування або апатію.

13. Я не відчуваю, що моя робота має сенс і цінність.

14. Я не маю внутрішнього ресурсу для підтримки дітей у складних емоційних станах.

15. Я не прошу про допомогу, коли мені важко.

#### *III. Задоволеність професійною діяльністю*

16. Я задоволений(на) умовами своєї професійної діяльності.

17. Я відчуваю, що мене цінують у колективі.

18. Я маю можливість професійного розвитку у своєму закладі.

19. Мої професійні зусилля помічають і визнають.

20. Я відчуваю себе частиною команди.

#### *IV. Рівень тривожності та стресу*

21. Я часто відчуваю напруження на роботі.

22. Мене турбують думки, пов'язані з роботою, навіть у позаробочий час.

23. Я відчуваю страх зробити помилку або бути засудженим(ою).

24. У кризових або нестандартних ситуаціях я відчуваю розгубленість.

25. Я не знаю, до кого можу звернутися за психологічною підтримкою у ЗДО.

#### *V. Потреби та запит на підтримку (відкриті або напіввідкриті питання)*

26. Які фактори в роботі викликають у вас найбільше напруження?

27. Яка підтримка з боку закладу була б для вас найбільш корисною:

- 28. а) психологічні зустрічі
- б) тренінги зі стресостійкості
- в) супервізійні зустрічі
- г) релаксаційні практики
- д) інше: \_\_\_\_\_

29. Які теми з психологічної без-

пеки для вас були б найбільш актуальними?

30. Чи потребуєте вправ, рекомендацій для роботи з дітьми в темі безпеки?

31. Ваші побажання або пропозиції щодо створення "Безпечного острівця" у ЗДО.

#### **Інтерпретація за змістовими блоками**

##### *I. Ненасильницьке спілкування та психологічна безпека (питання 1–8)*

Високий рівень (середній бал 4–5)

- Педагог усвідомлює важливість психологічної безпеки.

- Використовує екологічні способи взаємодії з дітьми.

- Колектив загалом однастайний.

Висновок: колектив готовий до поглибленої роботи (практики, супервізії, обмін досвідом).

Середній рівень (2,6–3,9)

- Знання є, але не завжди реалізуються на практиці.

- У складних ситуаціях можливе повернення до директивних або жорстких методів.

Висновок: потрібні тренінги, рольові вправи, розбір кейсів.

Низький рівень (2,5)

- Ризик психологічної небезпеки для дітей.

- Можлива нормалізація крику, тиску, знецінення.

Висновок: першочергове втручання, навчання базових принципів безпечної комунікації.

##### *II. Емоційний стан і вигорання (питання 9–15)*

Зверніть увагу: питання цього блоку - зворотні (бали інтерпретуються навпаки).

Низький ризик вигорання

- Збережений ресурс

- Емоційне включення і сенс

Висновок: профілактичні заходи достатні.

Помірний ризик

- Ознаки хронічної втоми

- Зниження задоволення від роботи

Висновок: потрібні групові підтримувальні формати, навчання саморегуляції.

Високий ризик

- Емоційне виснаження

- Відчуття безсилля, формалізація роботи

Висновок: індивідуальні консультації, зменшення навантаження, кризова підтримка.

### III. Задоволеність професійною діяльністю

(питання 16–20)

Високий рівень

- Сформована професійна ідентичність

- Позитивний психологічний клімат

Висновок: колектив має внутрішні ресурси для розвитку.

Середній рівень

- Відчуття нестабільності

- Часткова фрустрація

Висновок: доцільні командні зустрічі, робота з цінностями, ролями.

Низький рівень

- Відчуження, знецінення праці

- Підвищений ризик плинності кадрів

Висновок: системна робота з адміністрацією та колективом.

### IV. Тривожність і стрес

(питання 21–25)

Низький рівень

- Педагог володіє навичками саморегуляції

Середній рівень

- Ситуативна тривожність

- Потреба у стабілізаційних техніках

Високий рівень

- Хронічний стрес

- Відчуття небезпеки або постійної напруги

Висновок: негайне включення стабілізаційних і ресурсних заходів.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Безпечне освітнє середовище – це створення умов у закладі дошкільної освіти, що внеможливиє заподіяння освітньому процесу фізичної, майнової, психологічної шкоди та забезпечує психологічну безпеку і благополуччя, емоційний комфорт. Включає наступні компоненти: відсутність страху – дитина не боїться йти в садочок, не боїться проявляти свої емоції,

відчуває підтримку дорослого; екологічна взаємодія з вихователем – спілкування учасників освітнього процесу на засадах партнерства та гуманізму; ненасильницьке спілкування – формування у дітей та дорослих навичок розв'язання конфліктів без агресії; психологічна безпека педагога – педагог, котрий вигорів емоційно чи професійно, є загрозою для психологічної безпеки дітей; формування навичок саморегуляції та пошуку ресурсів у педагогів.

Педагог для дитини є значущим дорослим, котрий не лише організовує освітній процес, а й виконує функцію емоційної підтримки, регуляції та стабілізації. Саме через емоційний стан педагога дитина отримує первинний досвід безпеки або небезпеки в соціальному середовищі.

Розроблено опитувальник, який визначає психологічну безпеку в педагогів ЗДО, який передбачає визначення компетентності ненасильницького спілкування педагога ЗДО з дітьми, рівень емоційного стану педагогів і ризик емоційного вигорання, задоволеність професійною діяльністю та професійну підтримку від фахівців-психологів, оскільки планується надавати психологічну підтримку та консультації педагогам ЗДО.

### ЛІТЕРАТУРА

Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу. (2022). Кропивницький: Імекс-ЛТД. 58 с.

Освіта дитини XXI століття MagneticOne Org. URL

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLshJpmmXcDiRCBf3grquj08YDV0nUt-Eq>

Цюман, Т. П., Бойчук, Н. І. (2018). Кодекс безпечного освітнього середовища. 56 с.

Alexander, D. (1990). Behavior during earthquakes: A Southern Italian example. *International Journal of*

*Mass Emergencies and Disasters*, 8 (1), 5–29.

Vallinkoski, K. K., & Koirikivi, P.-M. (2020). Enhancing Finnish basic education schools' safety culture through comprehensive safety and security management. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*. DOI: 0.1080/20020317.2020.1720069.

### REFERENCES

Dukhnevych, V. M., & Sivers, Z. F. (2022). Zabezpechennia psykholohichnoi bezpeky uchashnykiv osvithnoho protsesu: metodychni rekomendatsii. [Ensuring psychological safety of participants in the educational process: Methodological recommendations]. *Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD.

MagneticOne Org. (n.d.). Osvita dytyny XXI stolittia [Education of the child of the XXI century]. URL

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLshJpmmXcDiRCBf3grquj08YDV0nUt-Eq>

Tsiuman, T. P., Boichuk, N. I. (2018). Kodeks bezpechnoho osvithnoho seredovyscha: metodychnyi posibnyk [Code of safe educational environment: Methodological manual]. Kyiv.

Alexander, D. (1990). Behavior during earthquakes: A Southern Italian example. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 8 (1), 5–29.

Vallinkoski, K. K., & Koirikivi, P.-M. (2020). Enhancing Finnish basic education schools' safety culture through comprehensive safety and security management. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*. URL <https://doi.org/10.1080/20020317.2020.1720069>

Стаття надійшла 03.03.2026 р.

